

Hva vet vi om klasse i akademier?

Innledning

Forskere har de siste tiårene tatt større og større interesse for representasjon og diskriminering i de høyeste delene av utdanningssystemet og karriereveiene for dem som når disse nivåene. Å forstå ulikhet og eksklusjon i eliteposisjoner – som akademikere og forskere kan sies å ha, i alle fall ut fra utdanningsnivå – er viktig av særlig to grunner. For det første forstås utdanningssystemet gjerne som en sentral kilde til sosial utjevning og mobilitet og er bygget på meritokratiske prinsipper. For det andre er forskere, som produsenter av kunnskap, premissgivende både for politikk og den generelle forståelsen av samfunnet, og dermed har de makt. At flere perspektiver og livserfaringer er representert i denne gruppen er derfor viktig – og perspektivene til marginaliserte grupper er kanskje spesielt viktige.

I forskningen har man vært særlig opptatt av likestilling og inkludering på bakgrunn av kjønn og etnisitet. De siste årene har man imidlertid også sett en økende bevissthet rundt såkalte førstegenerasjonsstudenter – studenter som er de første i sin familie til å oppnå høyere utdanning, og deres erfaringer med utdanningssystemet. Disse diskusjonene har fått stor plass i USA og England, men også i økende grad i Norge (se for eksempel Mamelund, 2021). Det finnes også en lang og rik samfunnsvitenskapelig tradisjon for å forske på sosial mobilitet – altså hvorvidt individer i større eller mindre grad oppnår andre posisjoner i samfunnet enn sine foreldre – gjennom utdanningssystemet. Fra denne forskningen vet vi at sosial bakgrunn spiller en viktig rolle med hensyn til hvordan mennesker navigerer i utdanningssystemet, både med tanke på prestasjoner, valg av disipliner og nivå, både internasjonalt og i Norge (Seehuus, 2019; Strømme & Wiborg, 2024).

Forenklet kan vi se for oss inngangen til en akademisk karriere som tre stadier: Valg av- og oppnåelse av høyere utdanning, overgangen til en doktorgrad, og til slutt tilsetting som vitenskapelig ansatt. Vi vet relativt mye om det første av disse tre stadiene, altså inngangen til og gjennomføringen av høyere utdanning. Betydningen av sosial bakgrunn for valg av og oppnåelse av høyere utdanning er nøyaktig dokumentert i forskningslitteraturen, også i Norge. Hovedvekten i dette notatet ligger imidlertid på de to siste overgangene: betydningen av sosial bakgrunn for rekruttering til og oppnåelse av doktorgrad og for ansettelse i akademiske stillinger etter fullført doktorgrad. Her er det derimot relativt få empiriske bidrag som direkte undersøker betydningen av sosial bakgrunn eller klasse, men det finnes tegn til at denne forskningen også er voksende. I 2024 publiserte Statistisk sentralbyrå en rapport som for første gang gav en oversikt over utdanningsnivået til foreldrene til forskere og faglig personale i norsk akademier (Wendt & Øye, 2024). Tallene i rapporten viser at ansatte i norsk akademier er en selektert gruppe: 66 prosent har foreldre med høyere utdanning. Dette gjelder særlig yngre forskere. Samtidig har andelen akademikere med foreldre uten høyere utdanning sunket i perioden 2012–2022. Dette kan tyde på at gruppen i fremtiden vil skille seg enda mer fra den øvrige befolkningen med tanke på sosial bakgrunn, selv om noe av denne utviklingen også skyldes at utdanningsnivået i befolkningen generelt har økt.

Metode

For å kartlegge hva vi vet om sosial bakgrunn og rekruttering til akademiske karrierer har jeg gjennomført en kartlegging av relevant forskningslitteratur. I litteratursøkene brukte jeg søkeord som var utformet for å gi treff knyttet både til sosial bakgrunn og klasse og til akademiske karrierer og

doktorgradsløp. Søkeordene kombinerte stikkord som på bredest mulig måte skulle kunne fange opp forskning på disse temaene og særlig de mest sentrale bidragene. I Norge har jeg i tillegg søkt på hjemmesidene til de potensielt relevante forskningsinstituttene: Institutt for samfunnsforskning, FAFO, Velferdsforskningsinstituttet Nova, NIFU, Arbeidsforskningsinstituttet AFI og SINTEF. Når det gjelder internasjonal forskning, har jeg i tillegg brukt Google Scholar og Web of Science. I tillegg til å gjøre åpne søk med de utvalgte kombinasjonene av søkeord har jeg brukt Google Scholar «cited by»-funksjon for særlig relevante bidrag. I tillegg har jeg gått manuelt gjennom litteraturlistene til de bidragene som jeg anså som mest sentrale, i ettetid. Når det gjelder norske doktorgrader og masteroppgaver, har jeg brukt henholdsvis ProQuest og DuO. Til slutt gjensto 45 særlig relevante bidrag. I det neste vil jeg kort beskrive noen hovedtrekk i forskningslitteraturen, før jeg diskuterer hva vi trenger mer kunnskap om i Norge.

Hovedfunn – representasjon og mangfold blant akademikere

Arne Mastekaasas studie fra 2006 er, så vidt meg bekjent, den eneste studien fra Norge som eksplisitt tar for seg sosial bakgrunn og rekruttering til doktorgradsprogrammer. Forfatteren bruker norske registerdata og tar utgangspunkt i ideen om at betydningen av sosial bakgrunn bør minke jo lenger oppover i utdanningssystemet man beveger seg. Sosial klasse (målt med EGP-skjemaet) tas i bruk, men ulike operasjonaliseringer diskuteres gjennomgående. Mastekaasa analyserer blant annet betydningen av å ha foreldre som spesifikt er ansatt i høyere utdanning eller forskning, og foreldrenes inntekt. Datasettet som analysen bygger på, består av befolkningen som oppnådde en mastergrad ved norske universiteter i perioden 1985–1996. Registerdataene som brukes, inneholder også informasjon om karakterer i grunnskolen, som kan gi et mer nyansert bilde av seleksjonen inn i doktorgradsløpet. Overordnet viser studien at klassebakgrunn – spesielt fra serviceklassen – er positivt assosiert med det å gå videre fra en mastergrad til en doktorgrad. Sammenhengen består selv når det tas høyde for studentenes egne karakterer fra grunnskolen, og sannsynligheten er i størrelsesordenen mellom 13 og 20 prosentpoeng.

Denne studien representerer også en større forskningstradisjon som bruker kvantitative data for å studere representasjon i doktorgradsprogrammer og akademiske stillinger, særlig i Storbritannia, Tyskland og USA. Overordnet sett er funnene fra denne litteraturen blandede. De fleste studiene viser at sosial bakgrunn spiller en rolle for seleksjonen inn i doktorgradsprogrammer. Noen avdekker mønstre som minner om dem Mastekaasa (2006) finner: Det finnes seleksjon etter sosial bakgrunn inn i doktorgradsprogrammer, men den er svakere enn seleksjonen på tidligere utdanningsstadier. Dette betyr i praksis at den viktigste variabelen for å forstå skjevheter i rekrutteringen til doktorgradsløpet, er seleksjon og valg på tidligere nivåer. En britisk studie (Mateos-González & Wakeling, 2022) viser for eksempel at det er seleksjon inn i doktorgradsprogrammer ved eliteinstitusjoner, men at denne sammenhengen i stor grad skyldes at barn av foreldre med en privilegert sosial bakgrunn også tar lavere grads utdanninger ved slike institusjoner. Andre studier, som Posselt og Grodskys (2017) studie i USA, finner større seleksjon på høyere grads nivå enn på bachelornivå. Generelt finnes det lite empiri som ikke tyder på at ansettelse etter endt doktorgrad representerer en egen kilde til større skjevhet, men siden gruppen er svært liten, er det ofte vanskeligere å gi presise estimater av effektene av sosial bakgrunn blant dem som har fullført en doktorgrad. Dette tematiseres blant annet av In og Breen (2023), som også tar utgangspunkt i britisk empiri. De argumenterer i tillegg for at de største effektene oppstår tidligere i utdanningløpet. Seleksjon inn i høyere utdanning generelt står altså for den største skjevheten når det gjelder sosial bakgrunn og videre karriereutfall, og doktorgrader fungerer mer som en forsikring mot nedadgående sosial mobilitet – ikke som en inngangsbillett til klassereiser i seg selv.

I en ennå ikke fagfelleurdert studie ser Borgen et al. (2024) eksplisitt på den sosiale bakgrunnen til

akademikere i Norge, med oppdaterte registerdata for hele den norske befolkningen. De foreløpige resultatene viser at det – kanskje overraskende – finnes et relativt stort mangfold blant norske akademikere. Nesten 40 prosent av universitetsprofessorer har foreldre uten høyere utdanning. Samtidig er forskjellene i sannsynligheten for å bli universitetsansatt basert på foreldrenes utdanning, store, og barn av foreldre med doktorgrad har om lag 27 ganger større sannsynlighet for å bli universitetsansatt enn barn av foreldre med grunnskoleutdanning. Foreldrenes utdanning ser også ut til å spille en større rolle enn foreldrenes inntekt. Samtidig forsvinner langt på vei betydningen av sosial bakgrunn når man tar høyde for individers oppnådde utdanning. Det ser med andre ord ut til at seleksjonen i tidligere stadier, for eksempel inn i høyere utdanning generelt, har størst betydning for skjevhetene blant akademikere.

Parallelt med den kvantitativt orienterte litteraturen om mobilitet i academia som vi har sett på så langt, eksisterer det en rik kvalitativ litteratur som tar for seg hvordan sosial bakgrunn – særlig operasjonalisert som sosial klasse – påvirker opplevelsen av å bevege seg i academia med arbeiderklassebakgrunn. I denne kartleggingen er 14 av studiene av denne typen, og de aller fleste er fra USA og England (11). Mye av denne litteraturen tar utgangspunkt i Pierre Bourdieus begreper habitus og kulturell kapital som har vært diskutert tidligere i rapporten, og peker på ulike utfordringer knyttet til utenforskap, fremmedgjøring og forskjellsbehandling som doktorgradsstudenter og universitetsansatte med arbeiderklasseidentitet møter. Hovedfunnet i denne delen av forskningslitteraturen kan sies å være at klassebakgrunn, på samme måte som kjønn eller etnisitet, kan være en kilde til systematisk utenforskap også i academia. Hvordan sosial bakgrunn utspiller seg konkret, ser også ut til å variere mellom fagfelt og institusjonstype. Denne typen studier er ikke publisert i Norge, men det er grunn til å anta at opplevelsene som beskrives, også vil kunne finnes her. En nyere masteroppgave i sosiologi ved Universitetet i Oslo er relevant i denne sammenhengen. Den ser riktignok på arbeiderklassestudenter tidligere i studieløpet, men er likevel nært beslektet teoretisk med denne forskningstradisjonen (Lie, 2022). I oppgaven vises det til identitetsspørsmål som likner dem som er beskrevet ovenfor. I den mer offentlige samtalen om mangfold i UH-sektoren i Norge, som omfatter perspektiver på klasse, har liknende opplevelser blitt beskrevet av førstegangsakademikere selv. I tillegg til at de er en minoritet med egne utfordringer i academia, er sosial bakgrunn eller klasse en mindre synlig ulikhetsdimensjon. Når likestilling og inkludering på grunnlag av for eksempel kjønn, seksuell orientering eller etnisitet får relativt stor mangfoldspolitisk oppmerksomhet, kan stillheten rundt opplevelsene førstegangsakademikere møter, være ekstra belastende.

Videre kunnskapsbehov

Oppsummert, har denne kartleggingen resultert i to hovedfunn. For det første er det grunn til å tro at sosial bakgrunn spiller en rolle for tilgangen til akademiske karrierer. Dette gjelder både indirekte via resultater og utdanning før doktorgradsnivå, men også i overgangen fra mastergrad til doktorgrad. Vi vet mindre om hvor stort frafallet er i de ulike stadiene, og et sentralt spørsmål som denne forskningen bør søke å besvare, er hvor i utdanningsløpene en eventuell klasseseleksjon inn i akademiske karrierer og forskningsstillinger oppstår. Dette er avgjørende dersom man vil iverksette politiske tiltak for å øke mangfoldet og representasjonen. For det andre viser den kvalitative forskningslitteraturen at akademikere og doktorgradsstudenter med arbeiderklassebakgrunn opplever særskilte utfordringer sammenliknet med deres kollegaer og medstudenter uten arbeiderklassebakgrunn. Fra den internasjonale forskningslitteraturen vet vi at arbeiderklasseakademikere oftere opplever faglig isolasjon og mangel på nettverk, usikkerhet og utenforskap. I Norge har vi ennå ingen direkte empiriske studier på dette, men det er liten grunn til å tro at norsk academia skulle skille seg ut her.

Det at vi vet såpass lite om norske akademikere, betyr at vi i Norge har behov for forskning på flere konkrete områder. For det første trenger vi robuste kvantitative analyser av seleksjonen inn i

doktorgradsprogrammer og videre fra doktorgradsprogrammer til akademiske stillinger. Det er som nevnt viktig å ha kunnskap om dette dersom man vil iverksette politiske tiltak for å øke mangfoldet og representasjonen. Samtidig trenger vi kvalitativ kunnskap om hvordan eventuelle barrierer og begrensninger arter seg for førstegangsakademikere. Denne typen studier vil i større grad kunne peke på mekanismene bak en eventuell skjev rekruttering, og de vil også være viktige for å kunne identifisere relevante tiltak på institusjonsnivå. Her finnes det flere relevante innganger, og både studier av dem som velger å søke doktorgradsstipender, og deres (klassebetingede) erfaringer og utfordringer, og studier av dem som avbryter doktorgradsløp, vil være relevante.

Referanser

- Borgen, S.T. & Hermansen, A.S. (2023). Horizontal Advantage: Choice of Postsecondary Field of Study Among Children of Immigrants. *Demography*, 60(4), 1031–1058. <https://doi.org/10.1215/00703370-10823537>
- In, J. & Breen, R. (2023). Social Origin and Access to Top Occupations among the Highest Educated in the United Kingdom. *Sociology of Education*, 96(1), 43–61. <https://doi.org/10.1177/00380407221128527>
- Lie, J. K. (2022). Middle-class in the making? Tensions, conflicts and changes in the habitus of first-generation students in the humanities. Masteroppgave, Universitetet i Oslo. <https://www.duo.uio.no/handle/10852/95954>
- Mamelund, S.-E. (2021, 29. oktober). Professor mot alle odds? *Khrono*. <https://www.khrono.no/professor-mot-alle-odds/626165>
- Mastekaasa, A. (2006). Educational Transitions at Graduate Level: Social Origins and Enrolment in PhD Programmes in Norway. *Acta Sociologica*, 49(4), 437–453. <https://doi.org/10.1177/0001699306071683>
- Mateos-González, J.L. & Wakeling, P. (2022). Exploring socioeconomic inequalities and access to elite postgraduate education among English graduates. *Higher Education*, 83(3), 673–694. <https://doi.org/10.1007/s10734-021-00693-9>
- Posselt, J.R. & Grodsky, E. (2017). Graduate Education and Social Stratification. *Annual Review of Sociology*, 43, 353–378. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-081715-074324>
- Seehuus, S. (2019). Social class background and gender-(a)typical choices of fields of study in higher education. *The British Journal of Sociology*, 70(4), 1349–1373. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12668>
- Strømme, T.B. & Wiborg, Ø.N. (2024). Social origins and educational attainment: The unique contributions of parental education, class, and financial resources over time. *The British Journal of Sociology*, 75(4), 400–419. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.13091>
- Wendt, K. & Øye, E. (2024). *Skjev rekruttering til akademia* (Serien Artikler om forskerpersonale). Statistisk sentralbyrå. <https://www.ssb.no/teknologi-og-innovasjon/forskning-og-innovasjon-i-naeringslivet/statistikk/forskerpersonale/artikler/skjev-rekruttering-til-akademia>